

יד
מהרי"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
שמניני
ניסן ה'תשפ"ג ב'של"ד
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

על דברי מהרי"ץ זיע"א בעץ חיים בעניין אמירת מוריד הטל בימות הקיץ,
והמסתעף.

תמיהה רבתי על המובא בארבעה מקורות לגבי חזון העצמות היבשות, כי העצמות
שהחיה הנביא יחזקאל בבקעת דורא שבבבל, היו של בני שבט אפרים, שָׁמְנוּ לַקֶּץ
וטעו, ונהרגו ע"י הפלשתים בגת, כיצד הדבר יתכן, הרי רב המרחק ביניהם?

המשך והרחבה בביאור דברי מהרי"ץ דלעיל בעניין מוריד הטל, בירור דעת
הפוסקים האחרונים בשאלה מהיכן צריך לחזור מי שטעה ואמר מוריד הגשם במקום
מוריד הטל, ולגבי אמירת תשעים פעמים אתה גבור וכו'.

הרחבה בעניין הזכרת שם השם לבטלה.

מסקנת מרן שליט"א לדינא בשני העניינים דלעיל.

חלק שו"ת עם הציבור.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" – 687

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

השיעור מוקדש ע"י האברך היקר, הרב דוד יואל בן עקיבה הי"ו, מארצות הברית,
לרפואת ולהצלחת נותני-ביתו היולדת מרת נחמה שתחי', בת רבי בנימין אברהם יצחק
הי"ו, והתינוקת שנולדה בשעט"ו"מ, רחל אביבה שתחי'.
בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתו, ויברך מעשי ידיו, ומכל צרה ונזק יצילהו, וישלח ליולדת
ולתינוקת רפואה שלימה במהרה, ויחזקם ויאמצם בקו הבריאות, וימלא כל משאלות ליבו
וליבם וליבנו וליבכם לטובה ולברכה, אכי"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש ע"י האברך היקר, הרב דוד יואל בן עקיבה הי"ו, מארצות הברית, לרפואת ולהצלחת נותני ביתו היולדת מרת נחמה שתחי', בת רבי בנימין אברהם יצחק הי"ו, והתינוקת שנולדה בשעטור"מ, רחל אביבה שתחי'.

בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתו, ויברך מעשי ידי, ומכל צרה ונזק יצילהו, וישלח ליולדת ולתינוקת רפואה שלימה במהרה, ויחזקם ויאמצם בקו הבריאות, וימלא כל משאלות ליבו וליבם וליבנו וליבכם לטובה ולברכה, אכ"ר.

על דברי מהרי"ץ זיע"א בעץ חיים בעניין אמירת מוריד הטל בימות הקיץ, והמסתעף.

לרגל יומא דהילולא של גאון עוזנו ותפארתנו מהרי"ץ זיע"א, נפתח בעז"ה בדברי קדשו, במה שנוגע לעניינא דיומא. ההילולא תיערך בעז"ה כאן בבית המדרש פעולת צדיק ב"ב, ביום שלישי בלילה, ליל כ"ח ניסן.

מהרי"ץ בעץ חיים [פסח, דף ל"ח ע"א] כותב, לגבי עניין מוריד הטל, שמתחילים לומר מיום ראשון של פסח בתפילת מוסף, בזה"ל, מכאן ואילך, אם הזכיר גשם, מחזירין אותו, וחוזר לראש הברכה.

אם לא אמר 'מוריד הטל', הדבר איננו מעכב. כי כידוע, הטל איננו נעצר, וע"כ הוא לא צריך לבקש עליו. אבל אם הזכיר 'מוריד הגשם', כיון שהגשמים בקיץ הם סימן קללה, לכן הוא חוזר לראש הברכה.

ואם סיים הברכה והתחיל ברכה שאחריה, חוזר לראש התפילה. ואפילו במקום שצריכין גשם בימות החמה, אם הזכיר גשם במקום טל, מחזירין אותו. וכן אם הזכיר גשם וטל.

ממשיך מהרי"ץ וכותב, אם נסתפק אם הזכיר מוריד הגשם – איננו יודע האם אמר או לא אמר, הוא מתלבט בכך – עד שלשים יום, בחזקת שהזכיר גשם וצריך לחזור. יש לו הרגל בלשונו, 'ס'פ'א דל'ישנא', הרי בכל החורף הוא אמר תמיד בכל התפילות משיב הרוח ומוריד הגשם, א"כ מסתמא בודאי שגם עכשיו הוא אמר כך, ע"כ זה לא נחשב ספק, אלא בחזקת שהזכיר כך, וא"כ הוא צריך לחזור.

ואם אומר ביום ראשון דפסח תשעים פעמים, אתה גבור עד מוריד הטל, כנגד שלשים יום שאומר אותו שלש פעמים בכל יום, אין צריך לחזור אם נסתפק. עיין כל זה בשולחן ערוך סימן קי"ד.

בעזרת ה', עוד מעט נרחיב לגבי הנושא הזה, אם כי אי אפשר להקיף את כל דברי הפוסקים בעניין, ונשתברו על כך הרבה קולמוסים, נעמוד רק על כמה נקודות מסוימות, עיקריות וחשובות. אין פנאי להביא את כל הספרים, הם פתוחים ומצויים ברוך ה', וכל אחד יכול לעיין ולראות מה כתוב בהם, אינני מביא את מה שמביאים בספרים אחרים, רק מה שיש לנו בס"ד להעיר ולחדש, ומהי המסקנא בעז"ה הלכה למעשה, בפרט לדידן [התימנים].

לבנתיים אני רק מעיר, כי מי שקורא את דברי מהרי"ץ, חושב כי אין כאן חידושים. ועלפי מ"ש מהרי"ץ עיין כל זה בשולחן ערוך סימן קי"ד, יוצא שכביכול הדברים הללו כתובים במפורש שמה. אבל מי שידייק ויעיין יראה, כי מהרי"ץ בנ"ד שינה בכמה עניינים, כדרכו בקודש.

למשל, בשלחן ערוך כתוב, כי זהו רק 'אם סיים הברכה', לא כתוב שגם התחיל את הברכה שאחריה. משמע שאם אמר 'בא"י מחיה המתים', זה כבר מחייב שהוא יחזור לראש. בספרי האחרונים, ישנו נדון בנושא הזה, ומהרי"ץ הכריע כפי הדעות, שזהו רק אם התחיל ברכה שאחריה. זהו דבר ראשון.

דבר שני, נביא בס"ד לקמן ד"ה בעניין. דבר שלישי, מהרי"ץ התעלם מדעת רבינו הרמב"ם, הסובר בפרק עשירי מתפילה [הלכה ח'], כי אפילו אם באמצע הברכה הוא נזכר שטעה ואמר משיב הרוח ומוריד הגשם, למרות שעדיין לא הגיע לסיום הברכה, הרי הוא 'חוזר לראש'.

ישנם כאלה, עם בינה קצת מצומצמת. כאשר הם רואים שמהרי"ץ לא הזכיר מ'ישהו או מ'שהו, הם אומרים שמהרי"ץ לא ראה אותו. חושבים שמהרי"ץ לא ידע, לא ראה. הם אינם יודעים, כי 'כל סתום לא עממוהו' בספרי הפוסקים,

אמרתי זאת בתורת פתיחה, בעז"ה נרחיב על עניין זה בהמשך.

תמיהה רבתי על המובא בארבעה מקורות לגבי חזון העצמות היבשות, כי העצמות שהחיה הנביא יחזקאל בבקעת דורא שבבבל, היו של בני שבט אפרים, שָׁמְנוּ לִקְוָה וְשָׁמְנוּ עִי הַפְּלִשְׁתִּים בָּגַת, כִּיצַד הַדָּבָר יִתְכַן, הרי רב המרחק ביניהם?

רציתי להקדים איזה דבר, אשר אני – כפי שאומרים – 'לא מצאתי ידי ורגלי בבית המדרש', אולי בזכות ובאמצעות תלמידי החכמים הנמצאים כאן, או אלה השומעים את השיעור, וכן הלאה, יתבוננו ויחשבו על השאלה הזאת, ואולי ימצאו פתרון לדבר הזה. לבינתיים, כל מי ששאלתי עד עכשיו, 'זאין פותר'.

קראנו בהפטרת שבת חול המועד פסח, את עניין העצמות היבשות, שמתחיל בפסוק דלקמן, הִיָּתָה עָלַי יָד יְיָ, וַיִּצְאֲנִי בְרוּחַ יְיָ, וַיְנִיחֵנִי בְּתוֹךְ הַבְּקָעָה, וְהִיא מְלֵאָה עֲצָמוֹת [יחזקאל ל"ג, א']. אומרים חז"ל, זו בקעת דורא, אשר מוזכרת במפורש בספר דניאל [ג', א'] נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶכָא עֲבַד צֶלֶם דִּי דְהַב. רַחֲמֵה אַמִּין שְׁתִּין, פְּתִיחַ אַמִּין שֵׁת. אַקִּימָה בְּבִקְעַת דְּדוּרָא, בְּמִדְיַת בָּבֶל.

בשאלות דרב אחאי גאון [פ' וישלח] מובא בזה"ל, בתחילה כשגלו לבבל, עמד עליהם נבוכדנצאר הרשע, והעמיד צלם בבקעת דורא, וגזר שכל מי שלא יכרע ויפול לצלם, יפול לכבשן האש.

זהו כפי שמובא בגמרא מגילה [דף י"ב ע"ב, שהזכרנו בשיעור קודם], 'שאלו תלמידיו את רשב"י, מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל שבאותו הדור כליה?' התשובה שלו בסוף היתה, אמר להם, מפני שהשתחוו לצלם. הם נכשלו בכך, בזמן נבוכדנצאר. זהו היה הדור, שלפני מרדכי ואסתר. ועי' מנות הלוי.

שנאמר [דניאל ג', ד'], וְכָרְזָא קָרָא בְּחֵיל וגו'.

אקרא את הפסוק, בניגון של ספר דניאל, כי לצערינו נראה לי שניגון זה כמעט נשתכח בזמנינו. אינני יודע, כיצד הדבר נעלם? [מרן

ראשונים ואחרונים, כמ"ש בנו מה"ר אברהם בתשובתו [שבסוף שו"ת פעולת צדיק חלק ג'], קל וחומר רבינו הרמב"ם. אולם צריך לדעת, כי בכוונה מהרי"ץ מתעלם, משום שאיננו רוצה לבלבל ולסבך את הקורא.

לדוגמא. זהו כפי שביליל הסדר, בכל ליל הסדר מהרי"ץ הולך עם הרמב"ם, כל ההנהגה כמותו, הרמב"ם – רבינו משה – הוא ממש המנהיג של ליל הסדר. אולם פתאום, כאשר מגיעים למצה אחרי חצות, מהרי"ץ כותב שלא יצא ידי חובתו, נגד רמב"ם מפורש בריש פרק ששי מהלכות חמץ ומצה. ומהרי"ץ לא מזכיר את הרמב"ם, כאילו לא ראה ולא ידע. וכהנה וכהנה, ישנם עוד כמה דברים מהסוג הזה. אין ספק, שמהרי"ץ ראה את זה, רק שהוא לא רצה לכתוב זאת. כי מי שיודע, שיטת מהרי"ץ היא, שהוא אינו מחוייב להתייחס לרמב"ם. ישנם מקומות שמהרי"ץ כן התייחס, אבל היכן שזה לא נוגע אל המנהגים והמסורת, אלא זאת שאלה [הלכתית] מהו הדין, כגון מה הדין אם האדם התעכב עם אכילת מצה עד אחרי חצות, אזי או שהוא לומד – יודע ללמוד – ויפתח את הספרים וכו', או שהוא ילך לשאול את הרב. כי בדרך כלל, גומרים את הסדר לפני חצות. בפרט אבותינו בתימן, כי בתחילת הלילה היו מתחילים מיד את ההגדה. לפעמים היה עיכוב, אם זה היה במוצאי שבת, בכדי לאפות את המצות, אבל כמה זמן הדבר יקח? בכל אופן, הרי הם היו מזדרזים באמירת ההגדה, לא היו מאריכים, אומרים את ההגדה בלי פירושים, אפילו תלמידי חכמים. ממילא הם גמרו מוקדם, לפני חצות. א"כ לגבי השאלה, מה יהיה אם לא אכל עד אחרי חצות, זאת שאלה שתהיה לאחד מתוך מאה אלף, אולי לו תהיה שאלה כזאת, מה הדין במקרה כזה. אין בכך מנהגים. אותו הדבר בנ"ד, כיון שהדבר אינו תלוי במנהג, מהרי"ץ הכריע כדעת השלחן ערוך. הוא 'השופט אשר יהיה בימים ההם'. ובפרט, שזהו כבר סב"ל. דהיינו, הרי לפי הרמב"ם, צריך לחזור על ברכה, א"כ הרי קיימא לן ספק ברכות להקל, וזה אפילו נגד מרן השלחן ערוך.

שליט"א קורא את הפסוקים הנ"ל בניגון זה] וְכִרְזָא קְרָא בְּחֵיל, לְכוּן אֲמַרִין עִמְמִיא, אֲמִיא וְלִשְׁנִיא: בְּעִדְנָא דִּי תִשְׁמְעוּן, קֵל קְרָנָא מְשֻׁרְקִיתָא, קִיתְרוּס [קִיתְרוּס] סִבְכָּא פִּסְנִיתְרִין סוּמְפְנִיָּה, וְכָל זִנִּי זְמָרָא. תִּפְלוּן וְתִסְגְּדוּן לְעֵלָם דִּיהָבָא, דִּי הֵקִים נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶכָּא:

מגילת בני חשמונאי, שאנחנו קוראים בחנוכה, זה באותו הניגון ממש, כי זהו אותו הסגנון בארמית, ישנו דמיון במלים, כי ישנם כמה סגנונות בארמית [עיין שיעור מוצש"ק מקץ התשע"א].

ניגון זה, נעימת החלקים הארמיים שבס' דניאל ועזרא, קיבלתי מפי אאמו"ר זצ"ל, אך ורק ממנו. כמדומני כי כל מי ששאלתי עד היום, לא הכיר זאת, וקראו כשאר נביאים וכתובים.

בכל אופן, בכדי להכשיל את ישראל, נבוכדנצאר הביא נציגים מכל אומות העולם, וגם מעם ישראל, שכולם ישתחוו לצלם שהוא הקים. צלם אדיר. ששים אמות גובה, על רוחב שש אמות. צלם זהב.

ממשיך בשאלות דרב אחאי גאון וכותב, ולמה העמיד אותו רשע את הצלם בבקעת דורא? למה דוקא שם?

לפי שהיתה מליאה עצמות מבני אפרים, שיצאו ממצרים קודם לקץ, מאתים אלף בחורים, ורדפו שם מצרים, שנאמר [תהלים ע"ה, ט'] בְּנֵי אֶפְרַיִם נוֹשְׁקֵי רוֹמֵי קִשְׁת, הִפְּכוּ בְּיוֹם קָרָב.

בכוונה נבוכדנצאר בחר את בקעת דורא, כיון ששם היו העצמות של בני אפרים ההרוגים, כדי להפחידם ולאיים עליהם בכך וכדלקמן. אלו העצמות שיחזקאל הנביא החיה, כפי שנאמר [יחזקאל ל"ז, ט'] וּפָחִי בְּהִרְוָגִים הָאֵלֶּה וַיְחִיּוּ.

ועוד היו שם – תשמעו חידוש, שכמדומני לא כתוב בשום מקום – עצמות של שמונים אלף כהנים שהביא מירושלם, תופשים כנורות וכלי שיר. ואמר להם נבוכדנצאר, שירו לנו משיח ציון. שנאמר [תהלים קל"ז, ג'] כִּי שָׁם שָׁאֲלוּנוּ שׁוֹבֵינוּ דְּבָרֵי שִׁיר וְגו'. ולא רצו לומר שירה, והרגם שם.

ואמר להם אותו רשע – אומר נבוכדנצאר לבני ישראל, אלה שהביא אותם שישתחוו לצלמו – הרי עצמות אחיכם וכהניכם. אתם רואים? אלו אחיכם, בני אפרים, וכן אלו הכהנים שלכם. אם אין אתם משתחוים לצלם, הריני נותן את פגרי שונאי ישראל על פגרי אחיהם. הסוף שלהם, יהיה כמו ההרוגים האלה.

והכניס פחד בלבם. לאחר שהראה להם, את כל העצמות הללו.

ובאו ישראל שבאותו דור, ונשתעבדו לצלם. חוץ מחנניה מישאל ועזריה, אשר נשארו זקופים. כולם השתחוו וכו', ונשארו שלושה שקידשו את השם. זאת קוֹמְתָךְ דְּמָתָה לְתַמָּר [שיר השירים ז, ח']. ואז הוא הכניס אותם לכבשן האש, והם ניצולו. אבל כל האחרים מבני ישראל אשר היו שם, השתחוו לצלם.

באותה שעה, שמח אותו רשע שמחה גדולה, ואמר בליבו, עכשיו אני מקעקע ביצתם. אמר לו הקב"ה, רשע, לא כשם שאתה סבור. מישאל ועזריה שהם מזרעו של יהודה, שנקרא אריה, שנאמר [בראשית מ"ט, ט'] גֹּדֵר אֲרִיָּה יִהְיֶה, יבואו בני אריה ויהפכו הצלם של־אריה על פניה, וישובו בני אריה לאחיהם לאביהם, ויבנו בית האריאל, שנאמר [ישעיהו כ"ט, א'] הִי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל.

המאמר דלעיל, מובא בשאלות של רב אחאי גאון. לא בספרים הרגילים, אלא בהוצאה מאוחרת שיצ"ל ע"י מירס' עם תוספות מכתב יד.

ואני משתומם על המראה. איך בני אפרים, אשר יצאו ממצרים שלושים שנה קודם לקץ, הגיעו לארץ בבל?

אמנם הרי בעצם, זאת גמרא במסכת סנהדרין [דף צ"ב ע"ב], מאן נינהו מתים שהחיה יחזקאל? אמר רב, אלו בני אפרים, שָׁמְנוּ לִקְצֹט וטעו.

מפרש רש"י [בד"ה וטעו] בזה"ל, שלא היה להם למנות גזירת ועבדום וענו אותם, אלא משנולד יצחק, דהא כתיב [בראשית ט"ז, י"ג] כִּי גֵר יִהְיֶה יִצְחָק, זה יצחק, דכתיב [שם כ"א, י"ב] כִּי בִּיצְחָק יִקְרָא לָךְ זָרַע. והם מנו, משעת הדיבור

הרב מהר"ם דוד וואלי, תלמיד חבר של הרמח"ל – בעל מסילת ישרים, בפירושו על ספר יחזקאל [ל"ז], הנקרא בשם ממלכת כהנים, כתב [בדף ש"ט] בזה"ל, ואמנם השי"ת, כדי להראות אל הנביא תחיית המתים העתידה, שהיא הכללית, רצה לעשות על ידו תחיית המתים הפרטית, מאותם בני אפרים שיצאו מגלות מצרים קודם הזמן, והרגום בני גת הנולדים בארץ. והחיה אותם עכשיו יחזקאל הנביא בבקעת דורא, באותו היום ובאותו המקום עצמו שהפיל דניאל את הצלם שהקים נבוכדנצאר הרשע שם באותה הבקעה ממש, כדי שיתקדש שמו ית' לעיני גוים רבים על ידי שתים אלה, שהן נפילת הצלם ותחיית המתים. וגם על ידי הצלת חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש, שגם זה היה באותו היום, כמ"ש רז"ל בספר הזהר.

כוונתו בסוף דבריו, לסתרי תורה שבזוה"ק פ' נח [דף ע"ה עמוד א'], וגם שם מפורש כך, ונעמוד על כך ביתר ביאור בשיעור נוסף בלנ"ד.

שלושה גדולי ישראל, אמרו דבר אחד. הניחא לגבי הרב משה דוד וואלי, אשר היה באיטליה, הוא לא היה בארץ ישראל, אולי הוא יכל להבין כך. אולם רב אחאי גאון, הוא בעצמו היה בבבל. ורבי סעדיה גאון, היה במצרים, ובארץ ישראל, ובבבל. הוא הכיר את כל האיזור פה. כיצד הם יכלו להבין, כי יכול להיות שזהו המקום הזה? כלשכן שבזוהר פ' נח דלעיל, מפורש כך, הגם שאף הוא נתחבר כאן. מי שיפתור את התעלומה הזאת, אשריו ואשרי חלקו.

*

למעשה, שאלו כבר בעבר שאלה כעין זו, אשר גם אני בהתחלה השתוממתי על כך, כי בתרגום המיוחס ליונתן, כתוב משהו דומה, לגבי הפסוק [שמות י"ג, י"ז] בְּרֹאֲתֶם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצִּיִּימָה. מִצִּיִּימָה.

יונתן בן עוזיאל כתב בזה"ל, וְהָיָה כִּד פִּטְר פִּרְעָה יֵת עֲמָא, וְלֹא דִפְרִינוֹן יֵי אֲוֶרַח אֲרַע פִּלְשֶׁתַּי, אֲרוֹם קָרִיב הוּא. אֲרוֹם אָמַר יֵי,

לאברהם. ותניא בסדר עולם, אברהם אבינו, בשעה שנדבר עמו בין הבתרים, בן שבעים שנה היה. ומבין הבתרים עד שנולד יצחק, היה ל' שנה. כדכתיב [בראשית כ"א, ה'] וְאַבְרָהָם בֶּן מֵאָת שָׁנָה בְּהוֹלֵד לוֹ אֶת יִצְחָק בְּנוֹ. נמצאת אומר, משדיבר עמו בין הבתרים, עד שיצאו ממצרים, היו ארבע מאות. ואותן ל', שמן הדבור עד לידת יצחק, טעו בני אפרים. ומניין שבני אפרים הן שיצאו קודם זמן ונהרגו? שנאמר [דברי הימים א' ז', כ"א], וּבְנֵי אֶפְרַיִם שׁוֹתְלִיחַ וְגו' וְהָרְגוּם אֲנָשֵׁי גֵת.

הם טעו בחשבון, שלושים שנה, והקדימו לצאת לפני הזמן, ואז הם נהרגו ע"י הפלשתים. הם הלכו לכיוון ארץ ישראל, מארץ מצרים הולכים ישר דרך ארץ הפלשתים. כפי שנאמר בספר דברי הימים [א' ז', כ"א], וְהָרְגוּם אֲנָשֵׁי גֵת הַנּוֹלָדִים בְּאֶרֶץ. גת זה באיזור של-פלשתים, דהיינו הפלסטינים. עזה וגת ועקרון וכו', זהו האיזור שמה. אם כן, זה בארץ ישראל. דרום מערב.

הא כיצד בני שבט אפרים, הגיעו לבקעת דורא שבבבל? זהו מרחק אדיר ועצום. אין להם סיבה להגיע לשם. הם רצו לבוא לארץ ישראל. כיצד הגיעו ההרוגים שלהם לשם? אינני מבין זאת.

איך כתוב שם, זלמה העמיד אותו רשע את הצלם בבקעת דורא? לפי שהיתה מלאה עצמות מבני אפרים וכו'? מי הביא אותם לשם?

ואת זאת, לא רק רב אחאי גאון אומר, אלא גם רב סעדיה גאון. אמנם הדבר לא בטוח, כי עניין זה ישנו בפירוש על ספר דניאל אשר מיוחס לרס"ג, אבל אולי זה לא הוא. אולם גם אם זה לא רס"ג, בכל אופן, גברא רבא כתב זאת.

הוא [בפירוש רס"ג שבמקראות גדולות] כותב זאת, על הפסוק שהבאנו מקודם, 'אֶקִּימָה בְּבִקְעַת דּוֹרָא בְּמִדְיַת בָּבֶל', בזה הלשון, באותו מקום שנפלו שם בני אפרים.

איך הם הגיעו, לבקעת דורא?

כעת, השלישי. תמיהה משולשת, ואפילו מרובעת.

דְּלָמָא יִתְהוֹן (לשון תְּהִיָּה ופליאה, ובנ"א יזועון) עָמָא בְּמַחְמִיחוֹן אֲחִיחוֹן דְּמִיתוּ בְּקֶרְבָּא, מֵאֲתָן אֲלֵפִין גּוּבְרִין בְּנֵי חֵילָא מְשֻׁבָּטָא דְּאַפְרִים, מֵאֲחֻדִּין בְּתַרְסִין וְרוּמְחִין וּמֵאֲנֵי זֵינִין, וְנִחְתּוּ לְגַת לְמִיבּוּז (נראה שצ"ל לְמִבּוּז) גִּיתִי פְּלִשְׁתָּאִי. וּבְגִין דְּעֵבְרוּ עַל גְּזֵרַת מִימְרָא דִּי, וּנְפִקוּ מִמְּצָרִים תְּלָתִין שָׁנִין קֳדָם קֶצֶא, אֲתַמְסְרוּ בִּידָא דְּפְלִשְׁתָּאִי, וְקַטְלוּנוּ. הֲנוּן הוּוּ גְרַמְיָא יְבִישָׁיָא, דְּאֲחִי יִתְהוֹן מִימְרָא דִּי עַל יְדָא דִּיחֻזְקָאֵל נְבִיא בְּבִקְעַת דּוּרָא. וְאִין יִחְמוֹן בְּדִין, יִדְחֻלוֹן וִיתּוּבוֹן לְמַצְרִים.

תיקנתי בס"ד את הניקוד כפי גירסתינו המדויקת יותר, לא כמו שנדפס. וכן הגהתי קצת את המלים לפי נוסח מדויק טפי.

הוא מפרש, כי 'בראותם מלחמה ושוב מצרימה' היינו, לא שהפלישתים ילחמו איתם, אלא שהם יראו מה יצא ממלחמת בני אפרים, כי הפלישתים נלחמו איתם, ועצמותיהם עדיין היו מונחים שם חֲמָרִים חֲמָרִים על פני האדמה, לא קברו אותם, למרות שעברו כבר שלושים שנה. וכאשר הם יראו זאת, הם יפחדו על עצמם. לכן הקב"ה, וַיִּסַּב אֱלֹהִים אֶת הָעָם דְּרָךְ הַמִּדְבָּר [שם שם, י"ח], שלא יעברו דרך ארץ פלשתים, למרות שזה יותר קרוב.

גם כאן, מי שרואה זאת, מתפלא על כך. וכבר שאלו את השאלה הזאת בכמה ספרים, ונשאלו בלי תירוץ. ביניהם בביאור יונתן ובמקראות גדולות שבהוצאת עוז והדר, גם הם שאלו את השאלה הזאת ונשאלו בלי תשובה. וכמו שכתבו בסוף דבריהם בזה"ל, איך התגלגלו עצמות בני אפרים לבבל?

וסיימו כי בגמרא [במסכת סנהדרין דף צ"ב] מצינו, כי אלו שתי דעות יעוש"ב.

אולם לגבי קושיא זאת, ישנו תירוץ מבריק, של הר"ר יוסף שווארץ. אם אתם יודעים, ישנו מישור מפורסם אשר היה כאן בא"י, אשר סומכים עליו רבות בכל ענייני גבולות ארץ ישראל, בעל ספר תבואות הארץ, ובספרו דברי יוסף [פרי תבואה-דברי יוסף, חלק ג' דף ט"ז] כתב על כך תשובה. זאת אמנם השערה,

אולם נראה לי כי הדבר מאד מתקבל על הדעת.

הוא ברוב בקיאותו, מצא כי ישנן שתי 'בקעת דורא'. זאת תשובתו בקיצור. יש בקעת דורא בבבל, ויש עוד בקעת דורא, והיא בארץ ישראל. והוא אומר זאת, על סמך מה שמצא בספר דברי הימים [ב' י"א, ט'] מקום הנקרא 'אדוריים'.

ומאחר והוא היה בקי בכל א"י, היה תייר גדול אשר הכיר את כל א"י על כף היד, כל המקומות אשר ישבו פה בזמנו הערבים, ולהתאים את כל השמות עם מה שמובא במקרא ובדברי חז"ל, בבקיאות עצומה וגם בחכמה גדולה, הוא מצא עוד, כי ישנו כפר בשם דורא, שעה וג' רביעים, מערבית מחברון. בספר הישר [דברי הימים] נמצא הרבה פעמים עיר אדורין. וצ"ל אדורין היא אדורים הנזכרת. סמוך לו, בדרך ליפו, נמצא בקעה אחת. היא לדעתי בקעת דורא, הנזכרת בסנהדרין דף צ"ב ע"א וכו'. והוא מאריך שם על כך.

אסדכן, זהו מה שאומר רב בגמרא שם, ומה שכתוב בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל. כי הם אינם מתכוונים, לבקעת דורא שבבבל. הוא אומר, כי הדבר הפוך.

הוא מביא את רס"ג שהזכרנו, והוא מתפלא עליו, איך אתה רס"ג אומר כי זאת אותה בקעת דורא? זאת אינה בקעת דורא אשר בבבל, אלא ישנה בקעת דורא אחרת. מה שכתוב בפסוק, וַיִּנְחֲנִי בְּתוֹךְ הַבִּקְעָה וְהָיָא מְלָאָה עֲצָמוֹת, אכן אמנם זאת נקראת 'בקעת דורא', אבל אין המדובר על בקעת דורא שבבבל, אלא על בקעת דורא אחרת שבארץ ישראל. זהו חידוש.

אומרים כיו"ב, על הרבה תמיהות מן הסוג הזה. כגון, ישנה קושיא בגמ', פה רב אשי אומר ככה ופה אחרת, אומרים התוספות, 'תרי רב אשי הוו'.

לנצרים ישנם כל מיני שאלות וטענות על האמור בחז"ל, לגבי יש"ו הנצרי וכו', ומתרגמים שהיו שני יש"ו. כך ענה להם רבי' יחיאל מפאריס. זהו תירוץ נפלא.

המשך והרחבה בביאור דברי מהרי"ץ דלעיל בעניין מוריד הטל, בירור דעת הפוסקים האחרונים בשאלה מהיכן צריך לחזור מי שטעה ואמר מוריד הגשם במקום מוריד הטל, ולגבי אמירת תשעים פעמים אתה גבור וכו'.

נחזור לעניין מוריד הטל, מה שנוגע להלכה ולמעשה.

ראינו כבר את דברי מהרי"ץ, אשר פסק כי אם אדם טעה, ואפילו לא טעה אלא שהוא מסתפק, איננו יודע מה הוא אמר, והוא עדיין נמצא בתוך לי' יום ליו"ט ראשון של פסח, אזי הוא בחזקת שאמר בטעות מוריד הגשם, וא"כ הוא לא יצא ידי חובה, ועליו לחזור.

אם הוא גמר את כל התפילה, פשיטא כי עליו לחזור על כל התפילה. ואם הוא נמצא עדיין בתוך הברכה, יחזור לתחילת הברכה. ואם סיים את הברכה, ג"כ יכול לחזור לתחילת הברכה. ואם התחיל כבר את הברכה שאחריה – דהיינו אם אמר את המלה 'אתה', למרות שלא אמר 'אתה קדוש' – אזי הדבר מעכב, ועליו לחזור לראש התפילה.

שאלה מהקהל: ואם התחיל רק את התחלת המלה, דהיינו שאמר רק א?

תשובת מרן שליט"א: זה לא נחשב.

בכדי שהאדם לא יכנס לשאלות, הוא יכול לומר ביו"ט ראשון של פסח, תשעים פעמים 'אתה גבור'.

בעניין זה, ישנו דיוק בלשון מהרי"ץ, שכתב בזה"ל, 'ואם אומר ביום ראשון דפסח תשעים פעמים, אתה גבור עד מוריד הטל וכו'.' מהרי"ץ לא העתיק את דברי השו"ע וכדלקמן. אלא שינה קצת. – וכפי שביארנו בס"ד לעיל. מהרי"ץ דילג על המלה, 'ברכת' אתה גבור. כי עי"ז משמע מדבריו, שכוונתו להגיד כי יש לחזור ממש מתחילת הברכה. לא סתם 'ברכת' אתה גבור, אלא 'אתה גבור' ממש. ככה יכולנו להגיד, כי אולי לא צריך גם את התחלת הברכה, שמא אפשר לומר מאמצע הברכה, כגון 'מחיה מתים אתה רב להושיע מוריד הטל'. אולי גם זה טוב, כי גם זאת ברכת אתה גבור. אולם מלשוננו זאת, משמע בודאי, אין ספק

לפעמים זאת 'המצאה', רק בכדי לסתום את פיהם. אבל בנ"ד, נראה ועכ"פ יתכן כי זהו דבר אמיתי, כי הוא מצא את המקומות הללו, רק שהוא הדביק זאת – צירף נִמָּא לנימא – והגיע למסקנא הזאת.

ואם תשאל, הרי הנביא יחזקאל בודאי לא היה אז פה בא"י, אלא בבבל? על כך הוא אומר, טוב, אל תשאל שאלות, כי הדבר היה במראה הנבואה. הקב"ה הביא אותו מבבל לא"י.

כך הוא אומר [בהמשך שם, בסיום העניין], ואם יטען הטוען, הלא יחזקאל בארץ בבל ישב, ואיך יוכל להחיות עצמות בבקעת דורא שבארץ ישראל? נשיב, שגם רב סבר כר' יהודה שם, באמת משל היה, ומראת אלהים הביאו שם. כמו שהביאו ירושלימה נִיחֻזְקָא ח', ג'ו, וְתָבֵא אֶתִי יְרוּשָׁלַיִם בְּמִרְאֹת אֱלֹהִים.

כפי שהקב"ה הביא אותו, הראה ליחזקאל את בית המקדש, שיראה במו עיניו איזה תועבות גדולות הם עושים, כך הקב"ה הביא את יחזקאל עתה לבקעת דורא.

זהו תירוץ – כפי שאומרים – שפתים ישק. אבל בכך הוא יכל ליישב את התרגום יונתן, ואת הגמרא בסנהדרין, אולם לא את רב אחאי גאון, ולא את ממלכת כהנים של מהרד"מ ואלי, כי הם אומרים במפורש, כי במקום הזה – היכן שהיה הצלם בבקעת דורא – נפלו בני אפרים. התירוץ שלו, אינו מיישב את דבריהם. כמובן הוא לא ראה אותם. כאן חוזרת הקושיא, בכל תקפה.

מי שיזכה ליישב זאת, ברוך יהיה, ושכרו כפול מן השמים. אני שברתי את ראשי, ולא זכיתי למצוא תירוץ, עד עתה. השם ברוך הוא יאיר עינינו. צריכים להתפלל, גַּל עֵינֵי וְאַבְיָטָה נִפְלְאוֹת מִתּוֹרַתְךָ [תהלים קי"ט, י"ח].

לפעמים ישנן קושיות עצומות, ופתאום הנה כן רואים – הקב"ה מסייע – כי באיזה מקום מסויים, לא שמנו לב לאיזה פרט נסתר ונעלם. וכאשר 'מרימים' זאת, מגביהים את המציאה, הכל מסתדר. כן יהי רצון, אמן.

בכך, כי הוא מתכוון להגיד, לחזור מהתחלת הברכה.

בשלחן ערוך וסימן קי"ד סעיף ט"ז – מקור הדין הזה הוא ממהר"ם מרוטנבורג – מובא בזה"ל, אם ביום ראשון של פסח, אומר ברכת אתה גבור עד מוריד הטל צ' פעמים, כנגד ל' יום שאומר אותו ג' פעמים בכל יום, משם ואילך אם אינו זוכר אם הזכיר גשם, הרי הוא בחזקת שלא הזכיר גשם, ואינו צריך לחזור.

אם כבר הכנסת זאת להרגל לשונך, תשעים פעם, בכדי שיהיה משונן לך בפיך, אזי זהו כמו שעברו כבר שלושים יום. הרי בכל יום, אדם מתפלל שלוש פעמים, א"כ כביכול עברו ל' יום. כבר ביום הראשון. מכאן ואילך, אם אינך זוכר, אל תסתפק, כי לשונך כבר התרגלה לומר את הנוסח הנכון.

כתב על כך במשנה ברורה [ס"ק ט"ל] וז"ל, ובספר שולחן שלמה כתב, דיתחיל מן מחיה מתים אתה, ולא מן אתה גבור. הוא אינו מסכים לכך, להתחיל מ'אתה גבור'. והסיבה היא, שלא יאמר השם לבטלה. הרי אחרי המלים 'אתה גבור לעולם', ישנו שם אדנות. הוא מזכיר את השם. ולטענתו, זהו לבטלה.

ואם יבוא לשנות הזכרת השם – אולי נגיד, 'אתה גבור לעולם השם', או כמו שאומ' בעדות אחרות אדושים, או אמוני, בלא לומר את השם ממש באדנות – ניווש שיבוא לשנות אח"כ מפני ההרגל גם בתפילה. הדבר לא יעזור, כי שגרת לשונך תשתנה. כבר עשית כאן שינוי. יצאת מן המהלך.

*

בדרך כלל – כך נוכחתי לדעת – מי שקורא את דברי המשנ"ב, מבין כי המשנ"ב פוסק, שצריכים להימנע לא להתחיל מן אתה גבור. הרי מרן הש"ע אומר, כי יחזור מתחילת ברכת אתה גבור, משמע להתחיל מ'אתה גבור', והמשנ"ב מביא כי בספר שלחן שלמה כתוב, שיתחיל מ'מחיה מתים אתה'. אם כן, מהי הכרעת המשנ"ב? בדר"כ מבינים, כי הוא פוסק כדעת השולחן שלמה.

ולבבי לא כן יחשוב'. שיטת המשנה ברורה, כאשר רצונו לפסוק, הוא כותב את גוף הדברים בפנים, ואת המקור הוא מציין למטה ב'שער הציון'. לכאורה, למה המשנ"ב בגוף חיבורו זה ציין, באיזה ספר הדבר כתוב? היה צריך לכתוב את הדברים עצמם בחיבורו משנה ברורה, ואת המקור תכתוב ב'שער הציון'. אני מבין מכך, כי המשנ"ב בנ"ד רצה להסתייג. דהיינו, נכון שבספר שלחן שלמה כך כתב, אולם הדבר אינו ברור לי. לכן המסקנא צריכה להיות, דעביד פְּמָר עֵבִיד, ודעביד כמר עביד. המשנ"ב לא פסק אותו, בהחלט.

והסיבה שהוא לא כתב זאת במפורש, זהו כבר דבר הידוע מהמבוא למשנה ברורה שבהוצאת עוז והדר, אשר כתבו [בדף ז'] בזה"ל, ללמוד כי מדרכי ענותנות הגאון בעל משנה ברורה, כשהוא לא מסכים עם מחבר מסויים, הוא לא כותב זאת בהדיא, אלא מְפַלֵּל יעו"ש. הוא לא כותב נגד, אלא עוטר זאת בעדינות וכו', בכדי שתבין אם תתעמק שהוא לא בדיוק מסכים עמו. לכן הוא כותב בסגנון כזה, כי הוא לא רצה לכתוב בהדיא כנגד. כמו בנ"ד שהוא מביא, כי השולחן שלמה כך כתב, אבל בעל משנ"ב בעצמו איננו יודע, הוא אינו מחליט בעניין.

זהו כלל, אשר צריך לדעת אותו, לגבי הספר משנה ברורה. כך נלע"ד בס"ד.

והאמת היא, כי נזכרתי שכבר בספר אמת ליעקב [קמינצקי, על המשנ"ב בהל' שבת סימן ש"מ] כתב דבר כזה, אולם עיקר דבריו שם לא כ"כ נראים לי. ברם בנדון דידן, חושבני כי הדבר אכן נכון.

הוא כותב זאת, באופן כללי. כי כל מקום שהמשנ"ב מציין איזה דבר, ומציין את המקור, כגון 'פרי מגדים', למה הוא צריך לציין זאת בגוף הספר משנ"ב, לכאורה תוריד זאת למטה. ככה הוא טוען.

בספר אמת ליעקב כתב זאת שם [בדף קפ"א], לגבי השאלה האם מותר בשבת לקודש לחבר בסיכת ביטחון, שני חלקים של חיתול. הוא מביא כי המשנ"ב כתב בס"ק כ"ז בזה"ל, וע"כ

שערי יצחק – השיעור השבועי

דהיינו, זהו אינו עניין הלכתי, אלא סיבה טכנית, רק סיבה צדדית שהיתה לו, בגלל סידור הספר, שלא לבלבל את הסדר. אחרת, הוא יצטרך לטרוח הרבה, ולסדר את הכל מחדש.

אבל בנדון דידן, לגבי השלחן שלמה, בודאי מתקבל על הדעת שהדבר נכון, כי כאן זהו 'סעיף קטן' נפרד. זאת איננה השלמה. שהרי כל הסעיף קטן, מדובר רק על הספר שלחן שלמה. א"כ מלכתחילה כך הוא כתב, ורצונו לרמוז שהדבר איננו 'חלק'.

*

לכאורה, מהי הסיבה שזה לא 'חלק'? למה זו נחשבת הזכרת ה' 'לבטלה'? וכי מי שאומר את המלים, 'אתה גבור לעולם ה'', פאדנות ממש, זהו 'לבטלה'? הרי הוא אומר שבת, להקדוש ברוך הוא. אם אדם אומר זאת סתם, בלי שום סיבה, וכי ישנו בכך איסור ח"ו? כפי שמותר לומר פסוק, כך גם דבר זה מותר.

שאלה מהקהל: אבל לחזור על כך עשרות פעמים?

תשובת מרן שליט"א: לפי עניות דעתי, מותר גם מליון פעמים. אבל אולי, שאמנם זה לא 'לבטלה', אולם זהו אינו כבוד השם. נכון. לכך אני יכול להסכים לדבריו. הדבר אינו כבוד כ"כ. ובטח הוא לא יגיד זאת בכוונה הראויה. וכבר הרחבנו על כך מעצמנו בדרשת חוה"מ פסח עכשיו, בהיותנו בירושלם עיקרית.

אבל אם כן, יש לי פתרון. הוא יכול לומר, 'אתה גבור לעולם' – לחשוב את שם אדנות במחשבה – ולהמשיך 'מחיה מתים אתה וכו'.

ככה שהוא לא אמר זאת בפיו.

*

בספר כף החיים [שם ס"ק נ"ה] כתב בזה"ל, שם אומר ברכת אתה גבור וכו', משמע דמתחילין דוקא מאתה גבור. כך הוא פותח ואומר, כי לפי דברי השלחן ערוך – נראה כי כך מרן השו"ע סובר – שלא יעזור אם לא יתחיל מאתה גבור. אבל בהגהת סמ"ק סי' י"א משמע, דאומר רק רב להושיע משיב הרוח וכו'. אליה רבה או י"ב. זכור לאברהם ה"ת על סי' קי"ד. שמעתם? זאת

אותן האנשים שתוחבין הקרייז עם הבגד במחט בשתי תכיפות, לאו שפיר עבדי [קרבן נתנאל].

המקור שלו הוא, מן הספר קרבן נתנאל.

על כך הוא אומר, כי לפי דעתו הדבר מותר. וז"ל, ע"ד שאלתו, לפי דעתי הציור הא' בודאי מותר. ובדרך כלל נוכחתי, כי בכל מקום שהמ"ב מעתיק בשם איזה מחבר בפנים, ולא סתם הדין אלא שהראה מקומו בשער הציון – אפשר כאן לטעות בהבנת דבריו, אבל צריכים לקרוא זאת בנשימה אחת. אם הוא היה פוסק כך את הדין, אזי בסדר, כי כך הוא פוסק. אבל אם הוא מביא אותו, ומציין את המקור – מוכיח שלא הסכים לגמרי לאותו הפוסק, אלא שאמר הדבר בשם אומרו, אבל אין דעתו נוטה כן.

ולפיכך שכתב זה בשם הקרבן נתנאל, משמע דלדידיה לא ברירא ליה, ולפיכך יש לפקפק קצת בעיקר הדין. וכיון שכן באופן כזה בודאי יש להקל. הוא עושה כמה חילוקים. כי הדבר תלוי. גם בחוט בכה"ג אם לא היה קושר לא היה מתחייב, ובודאי שזה אינו נחשב לקשר מה שמכניס את המחט בנקבות שלה. כך מובא שם בספר אמת ליעקב.

ברם, אני קצת מסתפק בכך. לא כ"כ נראה לי. ראשית, כי חושבני שישנם מקומות, שהדבר אינו יכול להיות, שכביכול המשנ"ב מתכוון לפקפק קצת בדין. אי אפשר שם לפרש כוונתו כך.

שנית, חושבני כי לפעמים ישנה לכך איזו סיבה צדדית. כגון שלעתים, לאחר שהוא כבר גמר לכתוב את עיקר חיבורו, או סיים את הנושא, הוא היה צריך להשלים איזה דברים. הספר כבר היה מסודר, עם כל ה'סעיפים קטנים', ואם עכשיו הוא רוצה להוסיף עוד משהו, שמצא לאחר מכן באיזה ספרים וכו', או כשהגיע לסימן אחר והמקום הראוי הוא כאן, לשנות בעת את כל המערכת ואת כל ה'סעיפים קטנים', מסעיף קטן זה לסעיף קטן זה וכו', לא היתה לו ברירה, הוא כבר לא היה יכול לשנות את ה'שער הציון', כי הוא כבר ערוך ומסודר, על כן הוא השלים זאת ככה.

דעה קיצונית, לצד השני. אפילו לא צריך להגיד את המלים 'מחיה מתים אתה', די שיאמר 'רב להושיע מוריד הטל'. זהו. ארבע מלים.

ועיין ב"ח שכתב, דאם אומר אתה גבור לעולם ה', עובר על לא תשא. רחמנא ליצולן. עובר על [שמות כ', ו'] לא תשא את שם יי' אלהיך לשווא. כך הוא סובר. והביאו הזכ"ל שם. והחסד לאלפים אות א' כתב, דיאמר אתה גבור לעולם, עד מוריד הטל, ולא יזכיר ה'. וכ"כ היפה ללב אות ד'.

ומ"ש שאילת יעב"ץ סי' פ"א, שיזכיר גם ה', והביאו בית עובד או' י"ג, עיין עיקרי הד"ט (הרב דניאל טראני, השם הזה, הוא כמליצה) סי' ה' אות כ"א מ"ש על שאילת יעב"ץ הנז', והביאו היפ"ל שם. ותמה על הבי"ע, שהביא שאילת יעב"ץ, ולא זכר מ"ש עליו עיקרי הד"ט יעו"ש.

ובשלחן שלמה כתב, דיתחיל מן מחיה מתים אתה, ולא מן אתה גבור, שלא יאמר השם לבטלה. ואם יבא לשנות הזכרת השם, ניחוש שיבא לשנות אח"כ מפני ההרגל גם בתפילה עכ"ד, והביאו משנה ברורה אות ט"ל.

ומסקנתו היא לבסוף, וכן נראה לעשות מי שר"ל צ"ף. צ' פעמים. דהיינו, שיעשה כמו השלחן שלמה. הכה"ח כבר כן כותב זאת במפורש, באופן עצמי, למסקנא. לא כמו המשנ"ב, אשר רק הביא אותו, ושאו יכולים להגיד כי זהו רק ציון, כי כך דעתו שיאמר 'מחיה מתים אתה', אבל אין זו הסכמה מצידו, כמו שהסברנו בס"ד. 'כך נראה לעשות' – זאת מסקנתו של הכף החיים.

לפי לשון מהרי"ץ, הכותב שצריכים להתחיל מאתה גבור, נראה כי הוא סובר – וכן כל אלה הסוברים כי יש להתחיל מ'אתה גבור' – כי לא מספיק להגיד רק את ארבעת המלים הללו, כמו שהבאנו לעיל, ואפילו לא שבעה, דהיינו 'מחיה מתים אתה רב להושיע מוריד הטל', אלא צריך מהתחלת הברכה. כי אם לא תתחיל מתחילת הברכה, אם לא תכניס את כל זאת לשגרת הלשון צ' פעמים, מאתה גבור

וכו' עד מוריד הטל, אזי הדבר לא יעזור. כי כאשר תתפלל ותאמר ברכת אתה גבור וכו', הדבר יהיה כפי ה'סירכא דלישנא' שהיית רגיל לומר לפני הפסח. כך הדבר לכאורה.

השאלה דלעיל, היא לאו דוקא לגבי מוריד הגשם, אלא גם לגבי ברכנו וכו' בטללי רצון. הרי גם שם, הדבר הוא לעיכובא. אם האדם אינו זוכר מה אמר, בודאי שהוא טעה ואמר כפי שהוא רגיל.

וממילא, בא ושאל אותי ידידנו הרב אלעזר יוסף הי"ו, למה בחיבורי שולי המעיל [סימן ו'] אות של"ה, דף רצ"ה, ד"ה ומסתברא] כתבתי בס"ד, כי אין צורך לחזור מתחילת הברכה. מאי שנא.

בספר שולי המעיל [שם] ישנה אריכות בכל מיני פרטים צדדיים, אולם הנוגע לענייננו הוא, כי העצה היא כדלקמן, ויכול להתחיל מן וברך את שנותינו ותן טל ומטר, וסגי בהכי להרגל לשונו תשעים פעמים. וזה לדידן, שנוסחתינו בין בקיץ בין בחורף מתחילין ברכינו – אצלינו אין שינוי. אין אף פעם ברך עלינו. א"כ שיאמר רק את המלים הללו, 'וברך את שנותינו ותן טל ומטר' – וה"ה לנוסח אשכנז, שמתחילין 'ברך עלינו' תמיד. אמנם לנוסחת הספרדים שמחלקין ביניהן, צריך להתחיל מקודם, וכמבואר בכף החיים שם.

לכאורה, מה נפשך? לפי מהרי"ץ, הדבר לא יעזור, וצריך להתחיל מברכנו ה' אלהינו וכו'. ואין בכך הזכרת השם לבטלה, כפי שנראה מדברי מהרי"ץ. אם כן, למה אני אומר, להתחיל מ'וברך את שנותינו'?

עניתי לו בס"ד, כי חושבני שמסקנת הכף החיים – כך אפשר להבין מתוך דבריו – היא לא שהוא אינו פוסק כדעת השלחן ערוך, אלא הוא הבין כי המלים שכתובות בש"ע – להתחיל מאתה גבור – הן לאו דוקא. דהיינו, זה רק לרווחא דמלתא. הדבר איננו מחייב. גם אם תגיד מן מחיה מתים אתה, מספיק.

והעיקר הוא, להכניס לשגרה לכל-הפחות את המלים שלפני כן, 'רב להושיע' – מוריד הטל'. זהו.

שערי יצחק – השיעור השבועי

ועל כך אומר בעל הפסק"ת, ולכאורה ה"ה נמי בברכת אתה גיבור, יאמר מכלכל חיים בחסד'. לא מספיק להגיד עד מוריד הטל, אלא צריך להגיד גם את ההמשך, מכלכל חיים בחסד. לתפוס גם את ההמשך.

ובמשנ"ב סק"מ עפ"י השו"ע מפורש דלא כן, וצ"ע.

יוצא, כי יש לנו בנ"ד, ארבע דעות. הדעות הכי קיצוניות, הן כדלקמן. יש אומרים, לחזור מאתה גבור, לסיים עד מכלכל חיים בחסד. רק ככה הדבר יעזור, בכדי לקנות את ההרגל. ויש אומרים, עד מוריד הטל.

ויש אומרים – זאת הדעה הקיצונית ההיפך – כי מספיק לומר רק רב להושיע מוריד הטל'.

ויש אומרים, כי צריך גם 'מחיה מתים אתה', עוד כמה מלים לפני כן.

אלו שלוש-ארבע דעות.

*

בשו"ת אור לציון [חלק שני פרק שביעי דף ע"ד אות כ"ט] כתב בזה"ל, נחלקו האחרונים, אם סיים את הברכה ולא התחיל ברכה אחרת, אם חוזר לראש התפילה או לראש הברכה. ובפמ"ג שם בא"א ס"ק י' כתב שצ"ע לדינא, וספק ברכות להקל, ולא יחזור לראש התפילה. וכן פסק בכה"ח אות כ"ז, שיחזור רק לראש הברכה. וע"ש שהביא דעות האחרונים בזה.

דעת הכף החיים, היא כמו דעת מהרי"ץ, כי סוף הברכה לא מעכב, רק אם התחלת את הברכה הבאה. מכיון שישנה מחלוקת בכך, אמרינן סב"ל.

אומר על כך האור לציון, ואין נראה כן. הוא לא מסכים לכך. אלא כל שסיים את הברכה, נסתלק כבר מהברכה, והוי כהסיח דעתו.

וכן מוכח מדין הטועה ואמר האל הקדוש, ונזכר לאחר כדי דיבור, שחוזר לראש התפילה, כמבואר בשו"ע בסימן תקפ"ב סעיף ב'. והוא אף אם לא התחיל ברכה אחרת. דבהתחיל ברכה אחרת, אפילו נזכר תוך כדי דיבור, חוזר לראש התפילה, כמבואר במטה יהודה שם. וכן הביא בשערי תשובה שם. מוכח מדברי מרן, שחוזר לראש התפילה, אף כשלא התחיל

אם האדם חיבר את המלים הללו, כאשר הוא יטעה ויגיד משהו אחר, אם יאמר מוריד הגשם, אזי הוא ירגיש בכך שטעה, יעצור ויתבונן, ויתקן את עצמו. אם הוא נמשך ואמר כלשונו, בודאי שהוא אמר כהוגן, הוא לא הרגיש כאן איזה 'קצ'ר', לא היתה לו איזו הפרעה.

יתכן שיש ראיה לכך, ממה שכתב השלחן ערוך [שם בסעיף ד'] בזה"ל, אם אמר מוריד הגשם בימות החמה, מחזירין אותו, וחוזר לראש הברכה.

מה הפירוש, 'חוזר לראש הברכה'? אם האדם טעה ואמר מוריד הגשם בימות החמה, והוא נמצא באמצע הברכה, מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים וכו', ונזכר שטעה, ועליו לחזור. מהיכן בדיוק הוא צריך לחזור? לכאורה, היה מספיק לחזור מן המלים רב להושיע מוריד הטל', למה הוא צריך לחזור לראש הברכה? והרי בשלחן ערוך כתב, לחזור לראש הברכה, משמע דהיינו דוקא מאתה גבור וכו'?

אכן אומר על כך הכף החיים [בס"ק כ"ז], וחוזר לראש הברכה, היינו שחוזר מן אתה גבור. מיהו אם אירע שלא חזר מתחילה, אלא לרב להושיע וכו', וסיים ברכתו, לא מהדרינן ליה. שלמי ציבור וכו'.

א"כ יוצא, שהדבר לאו דוקא. נכון שכתוב לחזור מאתה גבור, אולם הדבר אינו נורא. וכפי שמה שכתוב 'חוזר לראש הברכה' הוא לאו דוקא, אותו הדבר בנ"ד, הבין הכף החיים כי זהו לאו דוקא.

ממילא גם בנ"ד, אנחנו יכולים לומר כך, אפילו אליבא דמהרי"ץ, כי הדבר לאו בדוקא.

*

ישנה שיטה נוספת, המובאת בספר פסקי תשובות [סימן קי"ד, הערה 108, דף תתס"ח] בזה"ל, ובאשל אברהם מבוטשאטש סי' קי"ז, "כי אין קונה ההרגל, אלא ע"י שממשיך גם במלים הקבועות אחר השינוי". דהיינו, לא מספיק לומר ז'ברך את שנותינו בטללי רצון, אלא הוא צריך להגיד גם את ההמשך.

ברכה אחרת. וא"כ הוא הדין לעניננו, שחזור לראש התפילה, אפילו לא התחיל ברכה אחרת.

ובפרט ששיטת הרמב"ם בפרק י' מהלכות תפילה הלכה ח', שאף אם לא סיים את הברכה, חוזר. וכמו שהבין בדבריו בב"י בסימן קי"ד ע"ש.

וכן כתב בבאה"ל שם ד"ה ואם סיים ע"ש. גם בביאור הלכה פסק שצריך לחזור באופן זה מתחילת הברכה, לא כדעת הכף החיים.

טוען הגרב"צ אבא שאול זצ"ל, שהדבר אינו עוזר. כי אם אמרת את המלים 'ברוך אתה ה' מחיה המתים', אזי זהו. נגמר. זהו כביכול שכבר התחלת את ברכת אתה קדוש. עברת. סיום הברכה, נקרא שהסתלקת כבר מן הברכה, ואינך יכול כעת לתקן את הברכה. הרי כל שלושת הברכות הראשונות, נחשבות ברכה אחת. א"כ כאשר ישנה טעות, אם אתה עדיין בתוך הברכה, בסדר. אבל אם גמרת את הברכה, הדבר נגמר, וצריך לחזור לראש התפילה.

وهוא מביא לכך ראיה, מן הדין של עשרת ימי תשובה, שצריך לומר בא"י המלך הקדוש, והאדם תפס את עצמו שטעה לאחר שסיים את המלים בא"י האל הקדוש, הדין הוא כי אם זהו בתוך כדי דיבור, אזי אכן הוא יכול לתקן. אבל אחרי תוך כדי דיבור, הדבר אינו עוזר. לכאורה, למה? הרי עדיין הוא לא התחיל ברכת אתה קדוש? הוא סיים ברכת האל הקדוש, עצר והתחיל לחשוב מה עשה, האם טעה או לא טעה, והנה עבר זמן 'תוך כדי דיבור', עליו לחזור לראש התפילה, כי שלושת הברכות נחשבות כאחת. אולם הבעי"א היא, שאתה אומר לי, כי בין ברכה לברכה, זה עדיין נחשב שייך אל הברכה.

למעשה, כך אנחנו פוסקים גם לגבי יעלה ויבוא, כגון בראש חודש, שבשחרית ובמנחה זהו לעיכובא, אם אדם סיים את הברכה, המחזיר שכינתו לציון, ונזכר שלא אמר יעלה ויבוא. אם הוא לא התחיל ברכת מודים, הוא

יכול להשלים את יעלה ויבוא וכו' שם, כי זה עדיין נחשב תוך הברכה.

האמת היא, כי ישנן בכך חילוקי דעות בין האחרונים, אבל מחמת סב"ל, כך אנחנו אומרים. כי ישנן דעות, שכל זמן שלא התחלת את הברכה הבאה, הדבר נחשב שהינך כביכול נמצא עדיין באמצע הברכה. על כן, תשלים רק יעלה ויבוא וכו', בלי חתימה. תאמר רק עד 'כי אל מלך רחום וחנון אתה', ואח"כ תמשיך מודים אנחנו לך וכו'.

אותו הדבר בנדון דידן, אם חתם בא"י מחיה המתים. אולם כאן לא מספיק שיאמר אז רק 'מוריד הטל', כיון שהוא אמר 'מוריד הגשם', וישנה בכך סימן קללה, לכן הוא חייב להוריד זאת. לגבי יעלה ויבוא, זהו רק בכדי להשלים את יעלה ויבוא, להוסיף, אולם בנ"ד צריך למחוק את מה שאמר מקודם, ולכן עליו לחזור על כל הברכה. ברם, לא לחזור לראש התפילה.

עכ"פ טוען האור לציון, שא"כ רואים משם, כי הדבר אינו עוזר, מה שהינך נמצא בין ברכה לברכה, וחוזרים לראש התפילה. ממילא ה"ה בנ"ד, צריכים לחזור לראש התפילה. כי אם נגמרה הברכה, הסחת את דעתך, והברכה נגמרה. אין דבר כזה, שאפשר להשלים כאן.

קטונתי מאד לענות על כך, אולם חושבני כי ישנו חילוק. הדבר פשוט מאד. ישנו הבדל בין הדברים. לגבי האל הקדוש, זהו סוף שלושת הברכות הראשונות. זאת חטיבה אחת. כאן זהו הסיום, פה נסתלקתי. אולם כאשר אני נמצא בין ברכה לברכה, באמצע שלושת הברכות הראשונות, אשר הן שבח – מגן אברהם, מחיה המתים, אתה קדוש – כיון שאני עדיין נמצא בין ברכה לברכה, כאן אני כן יכול לתקן. משא"כ כאשר גמרתי את כל החטיבה הזאת, של שלוש ברכות ראשונות, אזי זה נקרא שסיימתי, כי לאחר מכן אני עובר לברכת אתה חונן, שמשם מתחילות הברכות האמצעיות, שהן אינן שבח כהראשונות אלא שאלת צרכים, לכן כאן אין לו אפשרות להשלים.

הרחבה בעניין הזכרת שם השם לבטלה.

למעשה, לגבי הטענה הזאת, שיש בכך הזכרת שם שמים לבטלה, מעיקר הדין בודאי שהדבר אינו כן, קשה לומר כי הוא עובר על לאו מדאורייתא של לא תשא, אולי ישנן דעות כאלה, נראה כי ישנה בכך מחלוקת בספרי הראשונים.

האשכנזים – אינני יודע האם גם בדור שלנו, אולם בדורות הראשונים – בכדי להשלים את רמ"ח תיבות בק"ש – מה שאנחנו עושים ע"י י"י אלהיכם אמת, עפ"י הזוהר הקדוש, והם עדיין לא ידעו זאת – היו אומרים 'אל מלך נאמן', לפני שמע ישראל וגו'. שלוש תיבות, בכדי להשלים. אולם הרמ"ה אומר, חס ושלום. מה פתאום אתה אומר, 'אל מלך נאמן' מאיפה המצאת זאת? מהיכן הדבר בא? מי אמר להגיד את המלים הללו? הרי בכך, הינך מזכיר שם שמים לבטלה. דהיינו, לא רק שאתה אומר דבר בלי צורך, אלא אתה גם מזכיר שם השם לבטלה.

לכאורה, איזו 'הזכרת השם לבטלה' יש כאן? אם אדם יגיד סתם, 'אל מלך נאמן', וכי הוא מזכיר שם השם לבטלה? הרי הוא משבח את הקב"ה? אולם עינינו רואות כי הרמ"ה סובר, כי אכן כן. אם הינך אומר דבר, אשר אין לו מקור, ובלי כל סיבה, אזי אין הכי נמי.

א"כ לכאורה מכאן ישנו מקור למה שהם אומרים, כי אם אין חובה להגיד מאתה גבור לעולם ה' וכו', אזי יש בכך הזכרת שם שמים לבטלה. בשלמא אם הדבר היה מוכרח, אזי אין ברירה. אבל בעצם, מה הפירוש 'מוכרח' אתה רק רוצה לחסוך מעצמך שאלות. זה לא שיש לך הכרח בעצם, אלא רק בכדי שלא תיכנס לספיקות. א"כ טוב, אם יהיה לך ספק, תחזור. אולי גם את זאת, הוא איננו מחשיב בתורת צורך.

בכל אופן, זאת היא נקודת המוצא.

הבאתי על זאת בס"ד בשו"ת עולת יצחק נחלק ב' סימן ע"ד אות ד' בזה"ל, יש לברר מהו גדר "לבטלה" האסור.

חושבני, כי ישנו חילוק. וכמובן, יש לפלפל ולהשוות זאת לעניינים אחרים, אבל זאת היא הסברה. אני חושב כי זאת סברה טובה.

דבר נוסף, כתב האור לציון [שם] בזה"ל, והנה בשו"ע שם בסעיף ט' כתב, אם ביום ראשון של פסח אמר ברכת אתה גבור עד מוריד הטל תשעים פעמים, כנגד ל' יום שאומר אותו ג' פעמים בכל יום, משם ואילך אם אינו זוכר אם הזכיר גשם, הרי הוא בחזקת שלא הזכיר גשם, ואינו צריך לחזור.

והנה מלשון מרן שכתב שיאמר תשעים פעם מברכת אתה גבור, משמע שלא די שיתחיל מן מחיה מתים אתה, אלא צריך לומר תשעים פעם אתה גבור לעולם ה' מחיה מתים אתה רב להושיע מוריד הטל. וקשה, שהרי מזכיר תשעים פעם שם שמים לבטלה. וראה גם בב"ח שם, שאם אומר אתה גבור לעולם ה', עובר על לא תשא. ודוחק לומר, שהוא לאו דוקא. ואמנם בא"ר שם ס"ק י"ב ועוד אחרונים כתבו, שיתחיל מן רב להושיע. וכן כתב במ"ב שם ס"ק ל"ט בשם השלחן שלמה, שיתחיל מן מחיה מתים אתה. וראה עוד בכה"ח שם אות נ"ה.

בעל אור לציון, אינו מסכים לדעת הכף החיים, ולא לדעת המשנה ברורה בשם שלחן שלמה. והסיבה היא, אך אין משמע כן מדברי מרן. ממרן הש"ע משמע, שצריך לחזור מאתה גבור. אם לאו, אינך נכנס להרגל הלשון.

ועל כרחק מוכח מדברי מרן, שכיון שעושה כן לצורך כדי לצאת מידי ספק, לא חשיב הזכרת שם שמים לבטלה. וכיון שדעת מרן כן, כך יש לנהוג לכתחילה, ויש לומר תשעים פעם מתחילת אתה גבור.

הוא אינו חושש לכך, ואומר כי עליו לחזור מאתה גבור לעולם ה' וכו', תזכיר את שם ה', ואין בכך הזכרת שם שמים לבטלה. ואם לאו, אל תעשה. כי הדבר לא יעזור. חובה לעשות כך.

אנחנו אמרנו מקודם, כי הכף החיים הבין שזהו לאו דוקא, אבל האורל"צ טוען כי משמע שזהו בדוקא.

כי הנה ממה שכתבו הרבה פוסקים והובאו דבריהם בשדי חמד מערכת ראש השנה סימן ג' אות ג' מוכח, דכל שאינו עכ"פ לאיזה צורך, חשיב הזכרת ה' לבטלה, ואעפ"י שהוא נוסח תפילה, כיעויין שם. דהיינו, אפילו אם אתה אומר דבר – אולי פסוק לא, אבל אם אתה אומר איזו תפילה, ואינך צריך לומר את התפילה הזאת כעת, אזי זהו לבטלה. כך הם סוברים.

ודבריהם מסתייעים מדברי הטור בשם הרמ"ה שהבאנו – שם בשו"ת – לעיל נאות ג' ד"ה ואעיקרא, ש"אל מלך נאמן יש בו משום הזכרת ה' לבטלה, מאחר שאינו עניין להזכיר זאת לפני שמע ישראל. הרי דאעפ"י שדברים אלו יש להן משמעות מצד עצמן לשבחו יתב', מכל מקום מאחר שאין זה מקומן לדעתו, הוי לבטלה.

אבל תמהני שלא ראיתי מי שהרגיש דמהרמב"ם לא משמע הכי.

אכן ישנן דעות כאלה, אבל ברמב"ם נראה פשוט, שהוא סובר כי אין בכך שום איסור. והראיה היא, מדכתב בפ"ב משבועות הלי"א וז"ל – הרמב"ם מסביר, נותן דוגמא, מהי הזכרת השם לבטלה – אם טעה הלשון והוציא שם לבטלה – אם לאדם נפלט בטעות שם השם, בלי קשר, פתאום הוא הזכיר את שם ה', בלי שום חיבור לשום דבר – ימהר מיד וישבח ויפאר ויהדר לו כדי שלא יזכר לבטלה.

כיצד?

הרמב"ם אומר, מה עליו לעשות? אמר ה', אומר ברוך הוא לעולם ועד וכו' ע"ש. הרי מבואר, דכשמשבחו ומפארו אז, לא הוי לבטלה. מלכתחילה אותו אדם אמר את שם ה' ללא צורך, והוא תפס את עצמו, א"כ שיגיד איזה המשך. למשל, אם אמר שם השם, יכול להגיד את הפסוק, 'מלוך לעולם ועד'. לא משנה. הרמב"ם אומר, תגיד משהו, תאמר איזה שבח להקב"ה, ואז יוצא שלא אמרת זאת לבטלה.

א"כ רואים, מובן שהרמב"ם סובר כי אם הינך אומר 'אל מלך נאמן', או 'אתה גבור לעולם

ה', זה לא נחשב הזכרת שם שמים לבטלה, מכיון ששיבחת את השם. לא אמרת סתם שטיות, איזה דבר מיותר אשר אינו נתפס על שום דבר. שם השם לבדו, זה כלום. אבל אם אתה מחבר לכך איזה דברים, שהם שבח להקב"ה, אזי זה איננו לבטלה.

ובהמשך כתבתי כך, בפרט ממה שנתן משל, כשהזכיר שם ה' סתמא. ואילו הוה סבירא ליה כדבריהם, הו"ל לאשמועינן רבותא טפי.

ומה שכתב בספר חסידים, שמי שמזכיר שהתחלת פיוט הוא אהללה אלהי, הוא נושא ה' לשוא, וכדלעיל אות א', שמא יש לחלק, משום דלמעשה לא היללו עתה. ואף אם יהללו לעתיד, עכ"פ אין זה כוונתו, רק להזכיר הפיוט. מי שיעיין שם [בשו"ת עולת יצחק], יראה כי ישנם כל מיני צדדים וחילוקים, אבל נראה כי זהו יסוד המחלוקת.

שאלה מהקהל: אבל בהרבה פיוטים, אנחנו אומרים את שם השם?

תשובת מרן שליט"א: כשאומרים את הפיוט עצמו, אין בעיני. כי זוהי מטרת פיוט. משא"כ כאשר רק אתה מזכיר את תחילת הפיוט, פיוט כך וכך. גם כגון, אם אתה אומר, 'אחרי אל מלך יושב על כסא רחמים'. לדוגמא. זה לא שאתה כעת מתפלל, אלא הינך רק מזכיר את זה, אזי אל תגיד זאת. כך לדעתם. אמנם אנחנו סוברים, שהדבר מותר. אבל אני רק מסביר כעת, את הצד שלהם. להבין למה הם חוששים לכך. בפרט האשכנזים.

זכורני את הרבנים הספרדים הזקנים, בדור שעבר, אשר היו כמו התימנים, כאשר אמרו פסוק או תפילה, הזכירו את שם ה' בלי שום חשש. לא כמו בזמנינו, שהם אומרים 'קל', 'שק', כל מיני דברים. או 'אדושם', כמו האשכנזים. דברים שבאו בעיקבותיהם. בדור שעבר, גם הרבנים הזקנים בדרשותיהם, היו מזכירים את שם ה' בתפילות, לא נשמע ולא נראה המלה 'קל'. אנחנו אומרים כי אדרבה, 'קל' או 'קלי' זהו גנאי להקב"ה. ישנם כאלה – אשכנזים – אשר במקום השם אדנות, הם אומרים 'אמוני'. אולי ספרדים. או 'אדושם'.

זאת ממש תפילה, או כאשר ישנה משמעות, אין בכך חשש.

*

בספר הלכה ברורה [סימן קי"ד, דף קס"ח], לידידנו הגאון רבי דוד יוסף שליט"א, ג"כ פסק כי מספיק לומר, 'מחיה מתים אתה'. כנראה גם הוא מבין, כי לשון השלחן ערוך הוא לאו דוקא. הוא כותב שם כך, מה שכתבתי שאומר מ'מחיה מתים אתה וכו', הנה אף שהראשונים הנ"ל בשער הציון [ס"ק נ"ד] הביאו בשם מהר"ם לומר מאתה גבור, אולם בהגהות הסמ"ק [סימן י"א אות י"ג] כתב שהיה אומר מ'רב להושיע'. וכן העיר האליה רבה [ס"ק י"ב], דמשמע שהיה אומר רק מ'רב להושיע'. ועיין בשו"ת שאילת יעב"ץ חלק א' [סימן פ"א] שכתב להעיר, שיש לחוש שאם יתחיל מאתה גבור לעולם ה', הרי הוא מוציא שם שמים לבטלה וכו'. הוא מאריך על כך. ומביא בהמשך, אולם בשלחן שלמה שהובא במשנה ברורה הנ"ל כתב שלא יעשה כן, מפני שיש לחוש שיתרגל גם בתפילה לא להזכיר שם ה'. וכן העיר הפתח הדביר [סק"ז], ומחמת כן כתב שיאמר מאתה גבור, ויזכיר שם ה', ואין לחוש בזה משום הזכרת שם ה' לבטלה. הוא מציין עוד כמה ספרים.

בכל אופן, הוא חושש לכך, וכותב למסקנא כי עליו להגיד, 'מחיה מתים אתה רב להושיע מוריד הטל'. מובן, כי הוא איננו חושב, שהדבר כנגד מרן הש"ע. א"כ זהו כפי שאמרנו לעיל. כי צריכים להגיד, שזהו לאו דוקא. ואז ממילא, כפי שאמרנו לגבי זיכרון את שנותינו.

מצד שני, לגבי העניין שאמרנו, כי רק אם התחיל במלה אתה וכו', רק אז הדבר נחשב שאי אפשר לחזור ל'אתה גבור', אלא צריך לחזור לראש התפילה, לגבי זאת הוא פוסק לפני כן [בהלכה ברורה דף קנ"ב קנ"ג], כי אם חתם מחיה המתים, חוזר לראש. ובבירור הלכה [אות ל"ב] כתב בזה"ל, וכן עיקר להלכה. שמלבד שכן דעת מרן השלחן ערוך שקיבלנו הוראותיו, גם אין שייך לומר כאן ספק ברכות להקל, דהא אם יחזור ל'אתה גבור', גם כן מכניס עצמו בקום עשה לחשש ברכה לבטלה. שהרי לסוברים

מובא זאת ג"כ בספרים. ברם אנחנו מחשיבים זאת, ההיפך, שזהו אינו כבוד להגיד כך כלפי הקב"ה. אם מותר להגיד שם השם, תגיד. ואם לאו, אל תגיד.

מישהו שאל אותי, מהי הבעיה להגיד 'קל'? עניתי לו, תגיד לי, מהו השם שלך? אמר לי, שאול. אמרתי לו, ואם אקרא לך שקול, מה תגיד?... איך הדבר נשמע לך? מכובד? וכן שמוקל, במקום שמואל. מה זה 'שקיי'?

שאלה מהקהל: הספרדים בעבר גם לא אמרו 'אלוקים'?

תשובת מרן שליט"א: בעבר, לא. זה רק בדור שלנו. הדבר בא מן האשכנזים. בדורנו, הם כבר שכחו. אבל אני זוכר את הרבנים של פעם, לא היה 'אלוקים'. לא 'לא היה', אלא לא נשמע... היום בזמנינו, הדבר הפוך, מכניסים זאת לילדים כ"כ חזק, עד כדי כך שכאשר הם שומעים אותנו אומרים את שם ה', הם נרתעים, חושבים שאנחנו עושים עבירה. שהדבר אסור. הם מזדעזעים מכך. מרוב ההרגל שלהם, לא להזכיר שם שמים.

עד שבסופו של דבר, אָבְדָה הָאֱמוּנָה וְנִכְרְתָה מִפִּיהֶם [ירמיהו ז', כ"ח]. לא מזכירים את שם ה' בכלל. רואים אצל יוסף הצדיק, כי בכל פעם היה מזכיר את שם ה', כגון [בראשית מ"א, כ"ה] אֶת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עָשָׂה הַגִּיד לְפָרְעָה. עוד פעמים רבות הזכיר את שם ה', על כל דבר [עיין בהרחבה בשיעור מוצש"ק בהעלותך התשע"ד]. העיקר, שישנה סיבה שאומרים, לא סתם.

שאלה מהקהל: ישנו פיוט, שמע האל ענני בתפילה וכו', האם אדם יכול לומר לכלל הציבור, 'לפתוח בעמוד כך וכך, פיוט שמע האל'. האם הדבר מותר?

תשובת מרן שליט"א: הדבר בסדר, כאשר גם ישנה לכך משמעות בפני עצמה. תעניין שם בשו"ת עולת יצחק, פירטתי שם לגבי כל הדברים הללו, ישנה שם אריכות עצומה על כל מה שאתה מזכיר, ורק מתחיל בנושא הזה. אנחנו אומרים, שהדבר מותר. אפשר להבין מן הדברים, כי ישנו מקום להחמיר, אבל כאשר

שחזור לראש, אינו רשאי לחזור לאתה גבור. וגם בלאו הכי, דעת הרמב"ם וכמה ראשונים שאפילו היכא שלא סיים הברכה, חוזר לראש. הוא טוען על דברי הכף החיים, מה הפירוש סב"ל? לא שייך כאן סב"ל, כי הרי בכל מקרה הינך נכנס לספק ברכה. גם לפי שיטתך – הכף החיים – אתה נכנס לספק ברכה. דהיינו, הרי ישנם הסוברים, שאם סיימת את ברכת אתה גבור, נגמר, אתה חייב לחזור לראש התפילה. ויש אומרים, כי רק אם התחיל 'אתה'. א"כ ישנה מחלוקת. כעת אתה אומר לי, שימשיך. הרי לפי אלה הסוברים שהוא אינו יוצא ידי חובה, אזי כעת הוא אומר ברכות לבטלה. כאשר הוא ממשיך אתה קדוש וכו', עד סוף התפילה, אלו ברכות לבטלה. הרי אתה צריך לחזור לראש התפילה? מה אתה עושה? לא הועלת. כך הוא טוען.

והוא מוסיף, כי לדעת הרמב"ם, אפילו באמצע הברכה, צריך לחזור לראש התפילה. א"כ ישנו כאן חיזוק לכך.

האמת היא, כי הדבר איננו מפורש ברמב"ם, רק שהבית יוסף כך הבין בדבריו. הרמב"ם כתב, 'חוזר לראש'. אבל, ישנה משמעות כזאת. רבינו מנוח מביא בזה חילוקי דעות, ישנם האומרים כך. לא ברור במדויק, דעת הרמב"ם. אבל לגבי אם הוא בסוף הברכה, בודאי שגם לדעת הרמב"ם צריך לחזור לראש התפילה.

לי הקטן נראה, כי בכל זאת הדבר נחשב סב"ל. מדוע? ראשית, כאשר האדם אמר בא"י מחיה המתים, ולא אמר עדיין את ההמשך 'אתה', הוא אומר שיחזור לאתה גבור. כי הלא ישנה מחלוקת בכך, וישנם כאלה האומרים שהדבר אינו עוזר? אם כן, אתה רוצה שאחזור לברכה הראשונה – ויש אומרים אפילו מן המלים י"י שפתי תפתח וגו' (כמבואר כי הא"י גוונא בסידור רס"ג, דלא כהריטב"א בתענית דף ג' ע"ב הסובר שאין צורך). לא משנה – אולם הברכה הראשונה הזאת, לפי אלה הסוברים שכבר יצאתי יד"ח, הרי שאני בידיים חוזר על ברכה שכבר אמרתי, וזהו בודאי ספק ברכה

לבטלה. משא"כ כאשר אני אומר רק את המשך התפילה, אינני מכפיל ברכה אשר כבר אמרתי, שהיא היתה כתקנה, אלא אני ממשיך מכאן ואילך. זה לא שבידיים, אני מכניס את עצמי במזיד לספק ברכה לבטלה.

אולם, יתירה מכך. ידוע מה שדנו התוס' בברכות [דף כו: ד"ה טעה] – ועוד הרבה מרבוותא – כי כאשר ישנו ספק בברכות, דהיינו כאשר האדם טעה בתפילה, כגון שטעה במאורע, לא הזכיר מעין המאורע וזהו לעיכובא, האם הדבר נקרא שהוא לא התפלל, או שהן ברכות לבטלה. הדבר איננו פשוט.

ישנה בכך מבוכה מאד גדולה. ישנם כאלה הסוברים, כי אין פירושו שהן ברכות לבטלה. אם אדם התפלל שמונה עשרה, ולא אמר יעלה ויבוא, אין פירושו שזאת ברכה לבטלה, אלא שהוא לא התפלל. לא יצא ידי חובה. ישנה אריכות בעניין זה, לגבי הרבה פרטים, אשר לגביהם נפקא מינה.

כגון, אם אדם חזר בפעם שנייה, תיקן ועשה טעות אחרת. האם יחזור פעם שלישית? לא. כעת אפשר לחבר, את שתי התפילות. הוציא את הטעות הזאת, ואת הטעות שהיתה מקודם. לא צריך תפילה פעם שלישית. הברכות לא היו לבטלה, רק שזאת לא היתה תפילה, וכעת זו תפילה. ברם ישנם כאלה הסוברים, כי אלו ברכות לבטלה. [עיין פסקי תשובות סי' קי"ד אות ט' דף תתס"ג, ושאר ספרים].

א"כ כעת, בואו חשבון. אם בנ"ד אני חוזר כעת על הברכה הראשונה, בודאי שזהו ספק ברכה לבטלה. נכון שישנם כאלה האומרים לחזור, אבל ודאי הכנסת את עצמך לספק ברכה לבטלה. אולם מכאן ואילך, לא בטוח שנכנסת לספק ברכה לבטלה. יכול להיות שהדבר לא ייחשב תפילה, לפי השיטות שלהם, אבל ישנו צד גדול שזה לא נחשב ברכה לבטלה. על כן, אני מעדיף דוקא את זה.

בקיצור, קמה וגם ניצבה הוראת מהרי"ץ זיע"א. ברוך ה', גם בלי הנאמר לעיל, יש לנו רב. ישנן כאן ספיקות, וישנה מבוכה גדולה, א"כ 'עשה לך רב, והסתלק מן הספק' ואבות פרק א' משנה

שערי יצחק – השיעור השבועי

הוא לא מחק, אלא אמר שני דברים. לכן צריך להתחיל מקודם. א"כ שיתחיל מאתה גבור.

שאלה מהקהל: גם אם זה תוך כדי דיבור?

תשובת מרן שליט"א: אפילו תוך כדי דיבור. אולי אפשר להגיד, שאם הדבר ניכר שהוא מתקן את עצמו, אזי הדבר יעזור. אבל לא כדאי להסתבך.

פעם היתה לנו שאלה כעין זאת. הוא קרא בהפטרת שקלים את הפסוק [מלכים ב' י"ד, ד'] רק הַבְּמוֹת לֹא סָרוּ, והוא אמר את המלה 'סרו' מלרע, במקום מלעיל. כאשר הציבור תיקנו אותו, 'סרו', אז הוא אמר מיד 'סרו'. כעת, האם הבמות סרו, או שלא סרו?... אלא מאי, מובן כי מתכוונים לחבר בין הדברים. הקורא לא התכוון להגיד, כי כעת הבמות סרו, אלא כוונתו רק לתקן את הטעות. א"כ אולי גם בנ"ד, כי לפי התנועה שלו מורגש שהוא אומר מוריד הטל, כוונתו למחוק את משיב הרוח ומוריד הגשם.

אבל מספרי הפוסקים אשר מדברים על כך, נראה כי הדבר לא יעזור. אם כן, לפחות להקדים ולחזור שתי מלים.

ואם אמר ברוך אתה ה' מחיה המתים, צריך ויכול לחזור לאתה גבור. ואם התחיל 'אתה', אזי חוזר לראש התפילה. כך היא המסקנא. השם ברוך הוא יאיר עינינו במאור תורתו, אכ"ר.

חלק שו"ת עם הציבור.

שאלה מהקהל: בימי ספירת העומר, האם מותר לשמוע שירי דיואן מוקלטים, כגון מסעודת מצוה או שירי שבת?

תשובת מרן שליט"א: אין איסור מן הדין, אבל ישנם הנוהגים להחמיר, וגם אני ממליץ להחמיר.

המשך השאלה מהקהל: אפילו בערב שבת?

תשובת מרן שליט"א: אינני יודע, מהיכן המציאו את ההיתר הזה, של ערב שבת, ומוציא שבת עד חצות.

המשך השאלה מהקהל: אפילו לא שיר השירים?

ט"ז. חושבני שיישבנו בס"ד את הדבר, גם מן הבחינה ההלכתית. כפי שאמרנו, ישנן דעות קיצוניות, מן הקצה אל הקצה.

ומי שרוצה לצאת ידי חובת כל הדעות, לקחת את כל החששות ולצאת 'חֶלֶק', כאשר הוא חוזר, יאמר 'אתה גבור לעולם' – יחשוב על שם אדנות במחשבתו (כי איסור הזכרת ש"ש לבטלה, הוא רק בהוצאתו מן הפה, כי 'לְבַטֵּא בְשִׁפְתַּיִם' כתיב), לא 'השם' ולא 'אדושם' ולא 'אמוני', אלא שם אדנות ממש – אזי מסתבר שהדבר לא יפריע. ואם יוסיף עד 'מכלכל חיים בחסד', זה בודאי טוב. כך למי שהוא מאריך. ומי שרוצה הכי לקצר, שיאמר 'רב להושיע מוריד הטל', תשעים פעם. נראה לי, כי גם זה תופס. בכל אופן, אם כבר עשה ככה, בודאי שהדבר נחשב ספק ברכות.

שמעתי כי מישוהו חכם – מתחכם – בא ואמר, כי יש לו עצה. מה אתם מסתבכים, האם דוקא כאשר התחיל 'אתה', או לא התחיל 'אתה'? אם אדם תפס את עצמו, לאחר שאמר בא"י מחיה המתים, איננו יודע האם טעה, או שהוא בספק, א"כ שיגיד 'אתה קדוש', ואז בודאי שיש לו בעיני כל הדעות...

אמרתי לו, זאת 'עצה' לא טובה קא משמע לך... זאת לא 'עצה'. אתה מסבך את העניין, מכיון שהינך מכניס את עצמך בידיים לשאלה. הדבר אינו נכון. ההיפך.

מסקנת מרן שליט"א לדינא בשני העניינים דלעיל.

בכדי שהדברים יהיו ברורים בס"ד להלכה ולמעשה, נחזור שוב, ונוסיף נופך.

אם האדם נזכר באמצע הברכה, אזי עדיף שיחזור מאתה גבור וכו', כי בטח כיון שזאת רק פעם אחת, א"כ זאת לא הזכרת שם שמים לבטלה לפי כל הדעות. אבל גם אם חזר, מהמלים 'רב להושיע מוריד הטל', שפיר דאמי. אי אפשר להגיד רק 'מוריד הטל', כיון שצריך למחוק את 'מוריד הגשם' שאמר בטעות, ע"כ הוא חייב להתחיל כמה מלים לפני כן. למשל, אם אדם אמר משיב הרוח ומוריד הגשם, ונזכר תכף ואמר מוריד הטל, הדבר אינו טוב, כי בכך

תשובת מרן שליט"א: לא. שיר השירים פשיטא דשרי. אלו פסוקים. אני מדבר על שירה של שמחה. כגון שירי שבת, יש בכך יותר שמחה. אבל צריכים לדעת, את היסוד והשורש והעיקר. דיברתי על כך בס"ד, בדרשת חול המועד פסח בירושלם עיקו"ת. לגבי ענייני השמחה, אשר נמנעים מהם בימים האלה, אין לחשוב כי בכך נותנים לנו עונש, אלא שהדבר לטובתינו. אין השטן מקטרג, אלא במקום סכנה. כיון שאלו ימי דין, ובעוה"ר היו הרבה אסונות, א"כ הדבר בא בעצם כדי לשמור ולהציל אותנו. לא לקבל זאת, כדבר מצער ח"ו. אדרבה, צריך ליהנות בכך. אא"כ ישנם אנשים אשר ח"ו אין להם ברירה. ברם, צריכים את השמחה במצוות, לא לחפש בורות נשברים, במקום לתקן.

אבא מארי זצ"ל, היה אומר משל. ישנם כאלה התופרים, על יד הקרע... הוא היה אומר זאת בל' ערבית, רקאע שק אלשט. דהיינו, תפירה, על יד הקריעה. צריך לתפור, איפה שקרוע, לא יעל יד... מתקנים, לא במקום הנכון.

צריך לדעת איפה הטעות. אנשים מחפשים פתרונות, איך לשמוח? אם היו שמחים בלימוד התורה ובקיום המצוות, אזי ממילא לא היו מחפשים דברים בטלים.

מניעת השמחה היא לטובתינו, כי בעוה"ר היו הרבה אסונות בימים הללו. לכן, לגבי שבת, קודש, אין הכי נמי. ולגבי ערב שבת ומוצאי שבת, אלו 'המצאות', אולם אני יכול לשלול זאת, מכיון שאין בכך איסור מצד הדין, זהו רק עניין של מנהג. אבל אני ממליץ זאת, למי שיכול לאמץ זאת, ובעז"ה [ישעיהו ס"ב, י"א] הנה שְׁכָרוּ אֶתוֹ וּפָעֲלֹתוֹ לְפָנָיו.

שאלה מהקהל: אם זה אינו דין, כפי שהרב אמר, א"כ מדוע לא אומרים בכל חודש ניסן תחנון? מצד אחד מהרי"ץ אומר שימי ספירת העומר המה ימים של דין וכו', ומצד שני אין נופלים על פניהם?

תשובת מרן שליט"א: זאת רק היהודים מסוגלים, לדעת איך אפשר לבכות ולהספיד

לצחוק ולרקוד ביחד... בכל אופן, זהו רק בחודש ניסן. יש דברים נסתרים.

שאלה מהקהל: בקובץ דברי חפץ החדש, בחלק השאלות ותשובות הקצרות, ישנה שם שאלה אשר לא הבננו את התשובה שלה, ההבדל בין הספרדים לבין התימנים לגבי שיעור כזית. הוא מדבר שם, בין עשרים לשלושים גרם.

תשובת מרן שליט"א: אתה צודק. נכון. אני עונה לשואלים בקצרה, ועניתי לפי השואל. אבל אה"נ, היה צריך להוסיף, כי זהו אינו לדידן. הדבר מובן. התשובות כמו השאלות הן בקצרה. אינני יכול להגיד לשואל, שהוא ספרדי, שזה לא לדידן.

המשך השאלה מהקהל: נכון כי מן השואל מובן שהוא ספרדי, לפי המקורות שהוא מביא, אבל היה צריך לכתוב שזה ככה. מי יודע? אולי הוא תימני?

תשובת מרן שליט"א: אתה צודק. נכון. בעז"ה צריך לתקן זאת בספר.

[הודעות הרב שאול הי"ו: החל ממוצש"ק הבאה, השיעור של אחי הרה"ג משה שליט"א יתחיל בשעה 21:45, והשיעור של אבא מארי שליט"א יתחיל בשעה 22:00.

כמו כן, ביום שלישי הקרוב, תתקיים הילולת מהרי"ץ זיע"א כאן בבית המדרש. תפילת מנחה בזמן].

ניתן להקדיש כל שיעור

להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.

השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור

מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת

"מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא כל משאלות ליבם לטובה ולברכה, אכ"ר.